O traducere românească inedită despre asediul Vienei din 1683

Eugenia Dima*

Keywords: *siege of Vienna*; *Greek translation*; *Romanian translation*; *manuscript copies*

La începutul secolului al XVI-lea, Imperiul Otoman devenise mare putere europeană şi, ca urmare a expansiunii teritoriale deosebite, unul din cei mai importanţi actanţi politici de pe continentul european, dar politica sa agresivă a intrat în conflict de mai multe ori în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea cu interesele Sfântului Imperiu Romano-German. Consolidându-şi dominaţia în sud-est prin ultimele cuceriri militare, între care se remarcă Belgradul, otomanii şi-au îndreptat atenţia către vest, considerând Imperiul Habsburgic un bastion ce trebuia învins pentru a invada Europa Occidentală. Iar Viena, poartă a europenităţii catolice, constituia punctul central de interes al ofensivei otomane. La începutul secolului al XVII-lea, în anul 1529, are loc primul asediu al acestui oraş, de către trupele turceşti ale lui Soliman I. Turcii suferă un eşec, fiind siliţi să se retragă cu pierderi însemnate, încheind o perioadă îndelungată (aproape un secol) de avans continuu în Europa, iar imperiul turc începe să fie subminat de profunde contradicţii interne. În 1683 se produce al doilea asediu al Vienei de către armatele turceşti conduse de vizirul Kara Mustafa, generalul sultanului Mehmet al IV-lea, care s-a soldat de asemenea cu un eşec al otomanilor. Iminenţa unui atac otoman, anunţat de cantonarea armatei la Edirne pe perioada iernii 1682/1683, îl determină pe Papa Inocenţiu al XI-lea să insiste pentru încheierea unei alianţe între Polonia şi Imperiul Habsburgic. În cele din urmă, la 18 aprilie 1683, regele Ioan al III-lea Sobieski şi împăratul Leopold I au semnat un tratat cu caracter defensiv, în virtutea căruia Polonia intervine pentru eliberarea Vienei de asediul otoman. Un an mai târziu, tot la iniţiativa lui Inocenţiu al XI-lea, se constituie o Ligă Sfântă (24 mai 1684), la care participă Statul Papal, Veneţia, Austria, Polonia şi, din 1688, Rusia, caracterizată prin programul de unificare a puterilor creştine sub autoritatea Papei. Aşadar, se poate sublinia că în constituirea alianţelor şi a rezistenţei antiotomane un rol deosebit l-a avut Sfântul Scaun. Observăm numărul mare de scrieri ale cărturarilor italieni sau austrieci, mai ales în limba italiană, care se poate explica prin

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, România.

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)

preocuparea Papei de a obţine cât mai multe informaţii în legătură cu situaţia politică, diplomatică, militară a epocii (cf. Platania 2004: 141–150).

În lucrarea noastră vom analiza o traducere românească inedită, de la începutul secolului al XVIII-lea, a scrierii italianului Giovanni Battista Magnavini, *Ragguaglio historico della guerra tra l'armi Cesaree e Ottomane dal principio della ribellione degl'Ungaria fino l'anno corrente 1683*; lucrarea lui Magnavini, publicată la Veneţia în 1683, conţine relatarea unor evenimente petrecute în Imperiul Habsburgic, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cu accent pe asedierea Vienei de către turci în anul 1683.

Despre conjunctura europeană din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, citǎm o amplă sinteză a lui Raoul Gueze, *La liberazione dell'Ungheria dal turco (1683–1699) nelle fonti conservate in alcuni fra i principali archivi di stato italiani,* 1969, elaborată pe baza a numeroase documente din arhivele italiene, a unor scrieri din epocă sau a unor cercetări ştiinţifice mai noi cu o viziune amplă asupra evenimentelor petrecute. În această lucrare, sunt analizate agresiunea turcă din punct de vedere geostrategic, alianţele ţărilor creştine cu Austria şi, în special, activitatea Statului Papal. Papa Inocenţiu al XI-lea a reuşit să unească puterile ostile Turciei (Austria, Polonia şi Veneţia), oferind substanţiale contribuţii financiare pentru a stimula participarea la război a aliaţilor; argumentul politic major era tocmai iniţiativa papală de a porni în comun un război împotriva turcilor (E. Michaud) şi de a evita revoltele şi comploturile din interiorul Imperiului (A. Tamborra). Coaliţia antiotomană a trebuit să aplaneze ostilitatea politicii franceze, care prefera o alianţă cu turcii pentru a slăbi puterea austriecilor.

Consemnăm şi alte scrieri din epocă având ca subiect asediul Vienei: G. Brusoni, *Le campagne dell'Ungheria negli anni 1663 e ecc.*, Veneţia, 1665, G. Brusoni, *Historia della guerra di Candia ecc.*, Veneţia, 1673, Nicolò Beregani, *Historia delle Guerre d'Europa, dalla comparsa dell'Armi Ottomane nell'Ungheria, l'anno 1683*, Veneţia, 1697, G.B. Chiarello, *Historia delle armi imperiali contro ribelli et ottomani*, Veneţia, 1688, G.B. Comazzi, *Istoria di Leopoldo I imperatore…* ecc., Viena 1686-1688, M. Nitri, *Ragguaglio delle ultime guerre di Transilvania et Ungaria… ecc.*, Veneţia, 1666, Johann von Ghelen, *Narrazione compendiosa, ma veridica…* 1683 (v. Bibliografia).

Un loc important este ocupat în cartea lui Magnavini, ca şi în studiul lui Gueze, de comploturile sau revoltele nobililor din interiorul Sfântului Imperiu Romano-German împotriva împăratului Leopold I. Gueze documentează opiniile diferite ale autorilor contemporani evenimentelor sau ale istoricilor moderni, având un punct de vedere critic în legătură cu opiniile acestora. Astfel, el citează un mare număr de autori care condamnă acţiunile nobililor maghiari şi croaţi, văzute ca trădări faţă de Imperiu şi faţă de creştinism (ex. Gualdo Priorato, Comazzi, Contarmi, Angelini P., Bizozzero, Magnavini, Chiarello, Cartari); alţi autori condamnă politica habsburgică, justificând revoltele nobililor din unele

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)

ţări incluse în Imperiu (Gerolamo Brusoni, Maurizio Nitri, Giovanni Sagredo); o poziţie specială o are Gregorio Leti pentru care împăratul Leopold este responsabil de revolta lui Thököly deoarece a persecutat pe protestanţi. O parte dintre autorii citaţi erau implicaţi direct în conjunctura politică şi militară a epocii în care au avut loc evenimentele prezentate, iar opiniile lor erau influenţate de grupul de interese căruia îi aparţineau. Şi Magnavini era devotat cauzei creştinătăţii şi în special Sfântului Scaun, văzând în revoltele din interiorul Imperiului un pericol pentru ţările catolice şi pentru papalitate, iar atitudinea sa este fără echivoc, de condamnare.

Despre Giovanni Battista Magnavini nu se cunosc date biografice. Apare menţionat în documente ca fiind un tânăr erudit, cu studii, pasionat de cărţi. Se ştie că a mai alcătuit o culegere de versuri şi desene, *Filosofia del pennello: Fiori d'ingeno.*

Prima ediţie a lucrării lui Magnavini, *Ragguaglio historico della guerra tra l'armi cesaree, e ottomane dal principio della ribellione degl'ungari sino l'anno corrente 1683, e principalmente dell'assedio di Vienna, e sua liberazione, con gl'incominciati progressi delle dette armi cesaree, e confederate*, Veneţia, Gio. Giacomo Hertz, 1683, apare fără numele autorului şi este reprodusă imediat de alţi editori la Macerata, Parma, Genova, Forlì. Tot în 1683, la Veneţia este publicată de editorul Bossi o a doua ediţie, adăugită, în care apare menţionat la sfârşitul lucrării şi numele autorului. Textul este reluat de un editor din Bologna. Herz, primul editor veneţian, publică şi el o nouă ediţie, cu titlul uşor modificat: *Ragguaglio historico della guerra tra l'armi cesaree, e ottomane dal principio della ribellione degl'ungari sino l'anno corrente 1683, e principalmente dell'assedio di Vienna, e sua liberazione, con la vittoria di Barchan. Aggiontovi in quest' ultima impressione la presa di Strigonia, e molt'altre curiosità*; în scrisoarea către cititor de la începutul volumului apare numele autorului. Aceeaşi versiune este publicată şi la Foligno şi Milano. În titlul de la Milano se precizează că evenimentele narate merg până în luna octombrie a anului 1683. A doua ediţie milaneză conţine o amplificare a lucrării cu *gloriosi successi riportati dall'armi della Sacra Lega doppo la presa di Strigonia metropoli dell'Ungaria.* Acelaşi Hertz, din Veneţia, mai reproduce o dată lucrarea în 1684, cu descrierea evenimentelor până la anul curent, 1684. O ultimă ediţie apare la Forlì, în 1710 (cf. E. Dima, G.E. Dima 2016: 125).

Magnavini a selectat informaţiile din lucrările vremii referitoare la situaţia politică şi militară care precedă asediul. Textul începe cu prezentarea conspiraţiei iniţiate în anul 1660, sub conducerea a patru nobili unguri şi croaţi, care doreau desprinderea ţărilor lor de sub autoritatea imperială austriacă, şi anume: banul Croaţiei Petar Zrinski (Péter Zrínyi IV), contele maghiar Ferenc Nádasdy III, marchizul croat Fran Krsto Frankopan şi contele austriac Hans Erasmus von Tattenbach. Descoperirea complotului împotriva austriecilor, în mod special împotriva lui Leopold I, a dus la execuţia celor patru conducători

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)

ai revoltei, în anul 1671, dar şi la iertarea celor care au avut un rol secundar. De domeniul epicului este relatarea încercării de asasinare a împăratului de către contele Nádasdy cu o turtă otrăvită oferită la masă oaspetelui imperial; soţia lui, speriată de „atâta păgânătate", a înlocuit pâinea otrăvită cu una bună. Ca să o pedepsească, Nádasdy şi-a obligat soţia să mănânce pâinea otrăvită şi l-a ucis pe bucătar. În realitate soţia lui, conform izvoarelor istorice, a murit la câţiva ani după faptele relatate. Credem că Magnavini a prezentat evenimentele petrecute în anul 1671 cu un scop moralizator, ca o prefigurare a trădării nobililor în preajma evenimentelor de la 1683; complotiştii iertaţi în 1671 apar astfel lipsiţi de recunoştinţă, în oglindă cu generozitatea împăratului. Magnavini subliniază rolul nefast pentru austrieci al politicii duplicitare şi chiar al trădării altor nobili unguri, în frunte cu Emerik Tököly, care au favorizat acţiunile militare turceşti, ceea îi prilejuieşte autorului reflecţii amare.

> Ms. *3161*, f. 219r: De mai multe ori era cu ajutori de la turci şi nu să ştia, era cu voia au fără voia Porţii Turceşti, că despre o parte, în toate zilele făgăduia solilor lui Chesar, la Ţarigrad, să-i gonească din pământul turcesc şi în toate zilele le da loc în Ţara Ungurească. Hrăniia vizirul pre ceia ce să îndemna şi să ridica asupra Chesariului, făgăduind lor putere şi ajutori ca să ţie într-acestaş chip gâlcevile vii între Chesar şi între unguri. Însă ungurii trimitea adeseori soli la Viena, cu voie în vedeală să tocmească pricinile, iară întru ascuns era ca să aromească pre Chesar până le va veni nădăjduita putere şi ajutori de la turci**.** Petrecut-au cu acest feli de meşterşuguri de la anno 1671 până la anno 1679, când s-au făcut lor cap domnul Tekeli, carele din început, întrând întru această ceată şi cu făţăria celui ce era la mijloc, neputând cu viclenele lui meşterşuguri să-şi plinească voia lui în curtea lui Chesar, trimis-au de iznoavă soli la Ţarigrad, întru care atâta purtându-se de bine omul duhului diavolesc că au supus pre vizi// [f. 219v:] riul să-l apere. Şi aşa, la anno 1680, început-au să gătească toate cele ce sânt de treaba războiului, carele ducea de le închidea prin cetăţile care sânt la hotară ca să nu dea bănuială oamenilor împărătorului şi, mai vârtos Techeli, ca pentru să nu le dea grijă, arăta pre sine că pohteşte pururea pacea şi legătura cu ei. Pentru aceea nu înceta a trimite soli, unii să meargă, alţii să vie, măcar că cu acestea toate armele nicedecum jos nu le-au pus, curându-să că ca pentru să se apere pre sine, pentru aceea ţíne sabia goală, şi nu ca să facă stricăciuni altora. […] Şi aceasta este aievea pentru că, găsind vreme la această lună a lui avgust, slăbind oamenii lui Chesar de ostenelele şi nevoile ce avea, aflându-se în locurile vrăjmaşilor, lepădând îndată jos şi călcând toate tocmelele păcii, ve//[f. 220r:] nit-au tot deodată cu toate oştile lui la Casovia, care este cetate tare Ţării Ungureşti de Sus, şi luând împrejururile cetăţii o au încugiurat şi o bătea. Apăratu-s-au multe zile comendantul cetăţii, ghenerariul Straşold, iară încăşi neavând gătire de război, nice oaste de ajuns să păzească cetatea, lăcuind într-însa mai mulţi din vrăjmaşi, o au închinat cu tocmele bune, precum este obiceiul războaielor.
>
> Măritu-s-au pentru această dobândire Techeli. Drept aceea, mergând înainte asupra celoralalte cetăţi ce era în munţi şi, negăsind nici o împotrivire, pre lesne le-au stăpânit, împreună, şi Băile de Aramă şi de Argint, din care au poruncit îndată să facă mai multă sumă de tunuri ca să se adaogă şi să se mărească cu

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)

> mai mult, încă făcând şi altă mică vitejie. Şi îndată au dat ştire agarenilor de toate acestea, rugând pre vizirul să grăbească să-i trimiţă ajutori precum vremea era să slăbească pre Chesarul.

Urmează relatări legate de asedierea cetăţii Vienei de către armata turcă, sub conducerea ambiţiosului vizir Kara Mustafa, care dorea să obţină gloria de a înfrânge un mare imperiu, fără însă a utiliza o tactică adecvată, precum cucerirea unor oraşe din împrejurimile Vienei. Din punct de vedere militar, sunt remarcate ezitările conducătorilor armatei austriece, lipsa de organizare, ajutorul nesperat primit din partea regelui polon Sobieski, faptele eroice ale ducelui de Lorena, respingerea asediului şi retragerea turcilor, uciderea lui Mustafa din porunca sultanului Mehmet. Naraţiunea este în general detaşată, fără implicare afectivă, dar din descrierea unor fapte se deduce de pildă oroarea autorului faţă de cruzimea hoardelor tătărăşti asupra populaţiei lipsite de apărare din micile localităţi austriece. Desigur este subliniată participarea unor ţări occidentale şi mai ales a Statului Papal împotriva agresiunii turceşti şi reacţia la înfrângerea otomanilor. Textul se sfârşeşte cu previziunile preotului iezuit Martin legate de domnia lui Leopold I al Austriei.

În lucrarea sa, Magnavini apare aşadar ca un susţinător al intereselor imperiale şi ale Sfântului Scaun, care priveşte uneltirile nobililor unguri şi croaţi drept acte de trădare şi nu încercări patriotice de eliberare a ţărilor lor, pornind şi de la preocuparea papalităţii de menţinere a coeziunii creştinilor pentru a împiedica extinderea puterii otomane; de aceea autorul nu are înţelegere faţă de tentativele de desprindere, de obţinere a suveranităţii unor ţări mici, incluse în Imperiul Habsburgic.

Evenimentele din 1683 au provocat şi preocuparea conducătorilor Ţărilor Române, subordonate Imperiului Otoman, parţial implicate în acţiunea militară turcă, şi care s-au interesat despre participarea statelor occidentale în timpul asediului Vienei. Astfel, la comanda spătarului Constantin Brâncoveanu, Ieremia Cacavela a tradus din limba italiană în neogreacă lucrarea lui Magnavini, pe care a dedicat-o domnului Ţării Româneşti, Şerban Cantacuzino. Numele autorului italian nu este menţionat în traducerea greacă, ceea ce se poate explica prin folosirea de către Cacavela a primei ediţii italiene, publicată anonim. Versiunea grecească se intitulează *Ἱστορία διηγηματικὴ τοῦ πολέμου ὁποὺ ἔγινεν παρὰ τῶν Τουρκῶν εἰς τὸ κάστρο τὴν Βιένα, ἤγουν τὸ κοινῶς λεγόμενον Μπέτζη.* Ariadna Camariano-Cioran a dedicat acestui cărturar-teolog un amplu studiu intitulat *Jérémie Cacavela et ses relations avec les Principautés Roumains*, în anul 1965, din care am preluat unele informaţii în legătură cu viaţa şi activitatea lui Ieremia Cacavela.

Cărturarul călugăr Ieremia Cacavela s-a născut în Creta în 1643, din părinţi greci. Este un personaj mai puţin obişnuit pentru epoca sa: a îmbrăţişat monahismul ortodox, dar a cutreierat prin Europa Occidentală în dorinţa de a-şi spori cunoştinţele. Prin 1667, îl găsim la Londra, unde scrie primele

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)

epistole despre diferenţele dogmatice dintre Biserica Romană şi cea Bizantină. La Cambridge, întâlneşte savanţi iluştri precum Isaac Barrow, profesorul lui Newton, sau John Pearson, celebrul apărător al cauzei Bisericii Anglicane. La Leipzig şi Viena, în 1670, urmează cursurile elenistului luteran Johann Olearius, se interesează de alte domenii precum medicina şi filosofia, obţinând o reputaţie europeană.

După încheierea peregrinărilor occidentale, este profesor, egumen, predicator, scriitor, traducător. Unele date în legătură cu viaţa şi activitatea lui sunt incerte. Se ştie că a tradus, în 1686, când era egumen al mănăstirii Plaviceni din Ţara Românească; în aceeaşi provincie se afla în 1688, iar între 1691 şi 1700 era în Moldova, la Iaşi, ca preceptor al fiilor lui Constantin Cantemir, Dimitrie şi Antioh Cantemir (după Camariano). Scrierile sale cu caracter teologic sunt prezentate sub formă de scrisori.

Ieremia Cacavela, devenit egumen al mănăstirii Plăviceni, în Ţara Românească, a avut răgazul de a traduce scrierea solicitată a lui Magnavini. Faptul că teologul-cărturar a lăsat o impresie deosebită la Cambridge, fiind cunoscut şi apreciat şi în mediul academic englez, a determinat menţinerea interesului pentru el în Anglia. O copie a traducerii greceşti a lui Cacavela a fost publicată de F.H. Marshall. Traseul copiei a fost descris de Ariadna Camariano:

> La traduction de Cacavela a largement circulé dans toute l'Europe. Deux autres copies se trouvent aux deux extrémités du continent européen. L'une est à Moscou, l'autre est à Londres. La copie qui se trouve dans la capitale de l'Angleterre, faite par un prêtre Nicolas en 1687, porte une note qui précise que le manuscrit a appartenu à Constantin Brancovan et que la traduction a été faite à Bucarest en 1686 par Jérémie Cacavela. Ce manuscrit a été porté en Angleterre par Frédéric North, plus tard cinquième comte de Guilford, un grand connaisseur de l'Orient. Après avoir passé par différentes mains, le manuscrit a finalement été acheté aux enchères, en 1914, par le British Museum, ou il se trouve aujourd'hui dans le fonds Add. sous le nr. 38890 (Camariano-Cioran 1965: 177).

Interesul lui F.H. Marshall pentru textul lui Cacavela s-a concretizat în articolul *An unpublished translation by Jeremias Cacavelas of the italian work describing the siege of Viena in 1683* şi în editarea manuscrisului care conţinea versiunea greacă, cu titlul *The Siege of Vienna by the Turcs in 1683, translated into Greek from an Italian work, published anonymously in the year of the Siege by Jeremias Cacavelas,* Cambridge, 1925. Ariadna Camariano (Camariano-Cioran 1965: 178) a cercetat ediţia lui Marshall şi a apreciat că editorul a utilizat o copie cu numeroase incoerenţe. Inadvertenţele din ediţie, semnalate de Ariadna Camariano s-ar putea explica prin greşelile produse la copierea după protograf, prin dificultatea transpunerii textului după un manuscris sau, poate, prin diferenţele dintre limba neogreacă de la sfârşitul secolului al XVII-lea şi cea din secolul al XX-lea.

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)

Traducerea grecească a scrierii lui Magnavini despre asediul Vienei a fost cunoscută în epocă, fiind răspândită prin copii manuscrise; în bibliografiile lui Sathas, Legrand şi Papadopoulos Kerameus a fost consemnat un manuscris autograf al lui Cacavela la biblioteca Metocului Sfântului Mormânt de la Constantinopol (ms. *21*, fost *252*); cf. şi Grecu 1924: 577–578, Camariano-Cioran 1965: 176.

Bibliografia lui Lambros II, p. 37, semnalează o altă copie la Muntele Athos, mănăstirea Iviron, cu nr. *4276*; cf. şi Camariano-Cioran 1965: 176, Cândea 2011.

Catalogul lui Litzica descrie o copie inclusă în ms. gr. *16* (*495)* de la BAR, după un manuscris grecesc aparţinând familiei lui Cacavela din insula Chios, făcută de Manuel Ghedeon.

Interesul pentru această scriere manifestat şi în provinciile române se poate constata şi prin traducerea din neogreacă a versiunii lui Cacavela. Tot Ariadna-Camariano semnalează la BAR un manuscris românesc pe care nu-l datează, copiat de Ion Cozma, şi alte două manuscrise *3151* şi *3161* BAR. Paul Cernovodeanu aminteşte, în 1971, traducerea grecească nepublicată în epocă, iar în anul 1972 precizează că Zanfir Marco, scriptorul ms. miscel. *3161* BAR, a inserat în acest manuscris şi *Istoria asediului Vienei*, traducere în limba română a versiunii în greceşte a lui Ieremia Cacavela (Cernovodeanu 1972: 69). În volumul *Traducători români…* (E. Dima, G.E. Dima) din anul 2016, autoarele au făcut o prezentare sintetică a celor trei manuscrise româneşti, a scrierii originale italiene şi a textului-sursă grec.

Relativ la traducerea românească, ştim că nu s-a păstrat protograful versiunii româneşti, iar în cuprinsul copiilor cunoscute nu avem informaţii legate de traducătorul român. Cunoaştem doar că s-au păstrat două copii moldoveneşti şi una transilvană. Acestea sunt:

1. Cea mai veche copie a traducerii româneşti se află în cuprinsul ms. miscel. *3671* BAR, ff. 126r-173v, Moldova, 1754, cu titlul *Războiul de la cetatea Beciului, ce au avut turcii cu nemţii*. În colontitlu, la f. 173v, se află următoarea notă a copistului Ion Cozma:

> Scrisu-s-au această istorie, adecă *Războiul de la cetatea Beciului* în zilile prealuminatului şi preînălţatului domn Io Matei Ghica Voievod, fiind mitropolit Ţării Moldovii chir Iacov 7262 (= 1754) ghenar 22 dni. Începându-se de la ghenarie 8, s-au săvârşit ghenar 22 dni, întru care cuprind zâle cincisprezece. Şi am scris-o eu, cucernicul copil Ion Cozmii.

Este manuscrisul semnalat de Ariadna Camariano şi datat de Gabriel Ştrempel pe baza notelor din cuprinsul acestuia.

2. Ms. miscel. *3151* BAR, copie din 1766, ff. 1r-68v. Text acefal, prima filă este notată de copist cu cifra 2, iar numerotarea mecanică a Bibliotecii Academiei începe cu cifra 1; titlul traducerii poate fi refăcut după colontitlul *Istoria când au mers turcii să ia Beciul*. Este acelaşi text ca în ms. *3671* BAR, iar copia

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)

este făcută tot în Moldova. La f. 173r apare data, iulie 12, 1766, şi următoarea menţiune:

> S-au scris din porunca şi cu toată chieltuiala dumnealui Radul Voinescul, biv vel stolnic, prin osteneala mai micului şi nevrednicului între ieromonahi, Grigorie ieromonahul.

3. Ms. miscel. *3161* BAR, ff. 216r–279v, are titlul *Începerea istoriei războiului de la cetatea Beciului*, iar în colontitlu *Istoria Beciului*; este o copie transilvăneană efectuată la 20 aprilie 1788 la Braşov, de Zanfir Marco. Textul nu are sfârşit, relatarea se întrerupe cu hotărârea lui Leopold de a-l prinde pe contele maghiar Tököly şi a-şi consolida puterea în Ungaria. Manuscrisul miscelaneu mai cuprinde şi *Viaţa Marelui Petru*, traducere din neogreacă, şi *Istoria Rusiei*, tradusă din ruseşte. Am observat că această copie a traducerii din Magnavini conţine interpolări care nu se regăsesc în copiile anterioare şi nici în textul grec sau în cel italian. Probabil acestea se datorează cărturarului transilvan care a ţinut să facă precizări legate mai ales de situaţia Ungariei pe care o cunoştea bine; acelaşi scriptor a înlocuit unele cuvinte specifice limbii vechi întâlnite în copiile anterioare cu neologisme (ex. *hrisov* este înlocuit cu *decret*).

În catalogul său, *Comori de carte veche românească şi străină în Biblioteca I.G. Bibicescu din Turnu Severin, 1921–1996*, Dan Buciumeanu semnalează existenţa, la Biblioteca Judeţeană „I.G. Bibicescu", a unui manuscris din secolul al XVII-lea despre asediul Vienei de către turci, la 1683 (78 file). În lucrarea citată (v. Dima, Dima 2016: 127) s-a presupus că manuscrisul ar putea conţine altă copie a textului lui Magnavini. Ulterior au fost procurate fragmente din manuscris şi referinţe bibliografice, prin amabilitatea prof. dr. Tudor Răţoi, şef de secţie la ANR Turnu-Severin, căruia îi aducem mulţumiri şi pe această cale. Am constatat că este vorba despre un alt text, iar de la D. Buciumeanu ştim că manuscrisul de la Turnu-Severin conţine articole de polemică iezuită, în limba italiană, *Instruttione de Principi* şi *Risposta alla Descriptione contro Padri Gesuiti*, iar asediul Vienei este descris în manuscrisul respectiv la ff. 54–80, cu titlul *Giornale dell'Assedio di Vienna*; manuscrisul provine, ca şi altele, din colecţia Gr.N. Manu de la Biblioteca Băncii Naţionale a României.

În continuare, vom analiza un fragment similar din fiecare manuscris pentru a stabili relaţia de filiaţie a copiilor cunoscute cu protograful traducerii româneşti şi raporturile dintre manuscrise, vom demonstra fidelitatea lui Cacavela faţă de scrierea-sursă, diferenţele textologice dintre scrierea lui Magnavini, versiunea neogreacă a lui Cacavela şi cea în limba română, soluţiile traductive, interpolările, greşelile etc.

1. Ms. miscel. *3671* BAR, *Războiul de la Cetatea Beciului ce au avut turcii cu nemţii*, ff. 126r–173v, copie moldovenească din 1754, copist Ion Cozma:

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)

f. 126r:

Capu 1

Nu s-au nevoit niciodată turcii la război pentru ca să dobândească slavă sau nume cu dreaptă vitejie ce ar fi făcut, ce au poftit pururе biruinţele lor mai mult să fie adevărate decît cu îndoială şi le-au plăcut foarte cele ce lenevire *lesne le-au dat în mâna lor (sau făr' de ostenele le-au închinat)* şi cele ce mai de multe ori cu înşelăciune le-au stăpînit. Iarăş încăş era mai rea tirănie pentru că slăbind parte ce mai tare, în vreme ce întăré pre cei mai slabi, stăpînind întăi cu sila şi a dooa oară cu voinţa au rămas până la acé de apoi domníi a doao eparhii, unie din dăruire, altie din *hrăpire* pentru care nu este să hulească cineva atâta vicleşugul că-i orbire lor ce din mândrie şi viclenie de cătră mai marii lor şi au ales mai bine să îngăduiască *giugul* cel greu al *varvarilor, (adecă al păgînilor)* decît dulce poruncire a stăpânilor celor cu lege.

Cap 2 [marginal]

Pre această nenorocită şi cu multă urgie şi pedeapsă dumnezăiască *au cercat* Ţara Ungurească mai mult decît alte domníi ce au fost, nu numai în trecute vremi, precum scriu istoriile, ce şi acmu în vremile noastre. Deci, pentru multe şi mici pricíni şi pentru proaste *râvniri* a eparhiei, acmu întrarmând pre ai săi ca să *hrăpască* fără dreptate locurile şi bunătăţile domnilor lor celor cu lege, acuma, lovind în *uşa Răsăritului* ca să pornească *su*// [f. 126v:] *părări de războaie* să stingă şi să înghiţă împărăţii şi locuri până la acé de apoi, făr' de voie s-au silit să lasă la voia turcilor cele ce au avut pricínă şi slobozire ei, plătind de multe ori cu mult aur şi cu mai mult sânge domníii acie care la dómnii cei cu lege nu ar fi dat fără numai puţină ascultare şi mică *supărare.*

Cap 3

Ace rădicare dară, care la anul 1660, încă de curund era începută pentru *cele de nemică (ce au avut între dânşii cei mai mici stăpânitori),* necrezând să lasă să între în cetăţile lor *trebuincioşii* ostaşi *alamani, (adecă nemţi),* s-au adaos mai pre urmă şi s-au mărit la dobândă şi la avuţie celor mari stăpânitori şi mergé să săvârşască fărădelege, stricare şi *supărare prinţipilor (adecă a domnilor chesariului).* [în ms., greşit, domninei]

Cap 4

De n-ar fi întors Dumnezău *sângele* spre inema săgetătorilor şi sabie la grumazii *tăietorilor.*

Cap 5

Nice cursăle carele condea Petru [în ms. Pentru] Zrin au meşterşugit *împrotiva* vieţii chesarului, nici focul carele l-au făcut în Beci conde Nadaşti şi au pus în palaturile împărătesăi cele noao, la anul 1668, nici străcăciunile apelor, care au venit neprietinul, la anul 1670, să facă puţurile curţii n-au putut să facă alte săvârşite lucruri, fără numai ce au tulburat pe *păgânul de gând* al *meşteşugitorilor* şi pre nebiruita *păgânătate* a vânzătorilor.// [f. 127r.:]

Cap 6

Minunatu-s-au sângură *păgânătate* la ace urâtă masă care o au făcut Nadaştul la un sat al lui pentru Chesariul şi pentru toată curte lui întru care,

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)

având gând desăvârşit să stângă viaţa Chesarului cu otrăvita mâncare a unii turte de pâne. Vrut-au bine dumnezăiasca pronie că sângură muiere acelui condea, spăimântându-să şi ea de atîta *păgânătate*, au poruncit *stolnicului* să facă altă turtă şi, rădicând de la masă turta cea otrăvită, au pus ce bună în loc, de care lucru, înţălegând Nadaştul, au dat muierii sale turta ce otrăvită de au mâncat-o şi au omorât şi pre *stolnic* cu *mânule* sale căci au vădit vicleşugul.

Cap 7

Până într-atâta nu *să ostoia* într-ascuns cu Poarta ca să izbrănească ale sale tocmele şi pe-ncet ca să aleagă cea de apoi turcii ca să calce locurile Chesariului. Aceste meşterşugiia cu adâncă tăcere Zrinul şi marchezul Franţesco Frangheban, *cuscrul* lui, cu mijlocul *tropsânvanilor*. Era vicleşugul acesta şi domnul Tatembac, sfetnic la eparhie Stiriei, care avé multe bunătăţi la domnie Ţiliei. Iar încăş cu dumnezăiescul năstau, dovedinu-să vicleşugurile celoralalţi de dragomanul Panaite, spuind cu tainâ solului la Ţarigrad, s-au prins şi li s-au făcut giudecată cu ale lor *scrisori ce s-au găsit în 5 racle* care era pline de scrisori, când s-au luat cetăţuia Comoranului unde avé ei obicei a să strânge să aşăze lucrurile lor. Deci băgându-i în temniţă şi giudecându-i, i-au certat şi au tăiat capul lui Nadaşti la Beci, iară// [f. 127v:] Zrinului şi Franghipanului la cetate Neostatul li s-au tăiat capetele tot întru aceea zi, în 30 de zile ale lui aprilie, în anul 1671, şi mai pre urmă, cu 7 luni, în zioa dintâi a lui dechemvrie, tot într-acestaş an, nefiind încă săvârşită *cercare* domnului Tadebac, s-au tăiat şi capul lui, la *Palatul Sfatului,* care să cheamă *Greţi*. Şi cu aceasta credé imperătorul cum că cu nenorocitul săvârşit acestora să fie făcut învăţătură celoralalţi, că cerându-ş iertăciune să să fie nevoit să scape de pedeapsă însuş ei mărturisiié că cu dreptate li să cade. Şi pentru aceea până la ce de apoi, împreunând dreptate giudecăţii cu milostenie, au propoveduit un *hrisov* de iertăciune şi de bucurie tuturor celor împotrivnici, la anul de la naştere Domnului Hristos 1671, iunie 6 zili.

Cap 8

Însă cu această socoteală cum nici cu cei mărturisiţi de moarte, nici cei *cercaţi,* nici pribegii, nici cei pocăiţi să nu să socotească la iertăciune aceasta cu aceste toate, nici pedeapsa, nici mila nu fură tămăduire de agiuns să tămăduiască boala acelor suflete care, odată turburându-să cu stăpânul lor ca să-i ia viaţa şi locurile lui au rămas nesimţitoare şi cu neputinţă a să muia cu *unsorile* milosteniei. Şi nu numai cu aceste pututu-s-au să să stingă acea rădicare, ce tăindu-să cele patru capete, au răsărit altele, mai multe, asupra şerpelui necredinţii, că câţi au avut iertăciune o au călcat şi împreunându-să amândoo părţile, au ales capete noao neascultării, *bucurându-să* că să îndemna spre aceasta // [f. 128r:] pentru *volnicie* lor şi pentru obiceiuri eparhiei. Şi cu aceste îndemnări care de faţă să *vidé* cu cale iar într-ascuns nu era alt fără cît răotate şi vrăjmăşie.

2. Ms. miscel. *3151* BAR, *Istoria asediului Vienei,* ff. 1r–68v, copie moldovenească din 1766, copist Grigorie ieromonahul:

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)

[Lipseşte prima filă] f. 1r:

[…] cu mult aur şi cu mai mult sânge, domnii aceia carii la dómnii cei cu lege n-ar fi dat alt fără decît numai puţină ascultare şi *mică supărare*. Acea rădicare dară care la anul 1660 încă de curând era începută, pentru cele de nimic ce au avut între dânşii cei mai mici stăpânitori, necrezând să lase să între în cetăţile lor *trebuincioşi* ostaşi *alamani*, s-au adus pre urmă şi s-au mărit la dobândă şi la avutul celor mari stăpînitori şi mergea să săvârşască fărădelege, stricarea şi *surparea prinţipilor* şi a lui Chesar şi, de nu ar fi întors Dumnezeu *sângele* spre inima săgetătorilor şi sabie la gâtul *păstorilor*, nici cursele care conde Petru [în ms., greşit, Pentru] Zrin au meşteşugit *împrotiva* vieţii chesariului, nici focul carele au făcut în Viena conde Naşt şi au pus la palaturile împărătesei cele noao, la anul 1668, nici stricăciunile apelor, care au venit neprietenii la anul 1670 să facă în puţurile curţii au // [f. 1v:] turburat pre *păgânul de gând* al *meşteşugitorilor* şi nebiruita *păgânătate* a vânătorilor.

Minunatu-s-au singură *păgânătatea* la acea urâtă masă carea o au făcut Nadaştul la un sat al lui pentru Chesar şi pentru toată curtea lui întru care, având gând săvârşit să stingă viaţa lui Chesar cu otrăvita mâncare a unii turte de pâine, vrut-au bine dumnezeiasca cunoştinţă cât singură muierea acelui conde, spăimîntându-se şi ea de atîta *păgânătate*, au poruncit *stolnicului* să facă altă turtă şi, rădicând de la masă turta cea otrăvită, au pus cea bună în loc.

Care lucru, înţelegând Nadaştul, dat-au muierii sale cea otrăvită şi au mâncat-o şi au omorât cu mâinile sale pre *stolnic* căci i-au dovedit vicleşugul.

Până într-atâta nu *să ostoise* tocmelele // [f. 2r:] cu Poarta într-ascuns ca să isprăvească până la cea de apoi turcii să calce locurile Mărirei Lui. Acestea meşteşugiia cu adâncă tăcere Zrinul şi marchezul [în ms. *maichezul*] Franţesco Franghipan, *cuscrul* lui, cu mijlocul transilvanilor. Era la vicleşugul acesta şi domnul Tatimbac, sfetnic la eparhia Stiriei, carele avea multe bunătăţi la domnia Ţiliei. Iară încă şi cu dumnezeiescul nastav dovedindu-se aceasta de la postelnicul lui şi dovedindu-se şi vicleşugurile celoralalţi de dragomanul Panaghiotachie, spuind cu taină solului la Ţarigrad, s-au prins şi li s-au făcut judeată cu ale lor scrisori ce s-au găsit în *cinci racle care erau pline de scrisori***,** când s-au luat cetăţuia Comoranului, unde avea ei obicei a să strânge să aşeze lucrurile lor. Deci băgându-i în temniţă şi certându-i, i-au judecat şi s-au tăiat capul lui Nadaşt la Viena, iară Zrinului şi Franghipanului, tot într-aceeaşi zi, la treizeci de zile ale lui april, leat 1671 la cetatea Neostatului // [f. 2v:] li s-au tăiat capetele. Şi mai pre urmă cu 3 luni, de zioa dintâi a lui dichemvrie, tot întru acest an, nefiind încă săvârşită *cercarea* domnului Tatimbac, s-au tăiat şi capul lui, *la Palatul Sfatului care să chiiamă Greţi*.

Şi cu acestea, credea împăratul cum că cu nenorocitul săvârşit al acestora să fie făcut învăţătură la ceelalţi, ca cerând iertăciune să fie nevoit să scape de pedeapsă, care pedeapsă înşişi ei mărturisiia că cu cale li să cădea. Şi pentru aceea până în cea de apoi, împreunând dreptatea judecăţii cu milostenie, au propoveduit un *hrisov* de bucurie, de iertarea tuturor celor protivnici, la anul 1671, iunie în 6 dni, însă cu această socoteală cum nici cei mărturisiţi de moarte, nici cei *cercaţi***,** nici pribegii, nici cei nepocăiţi să nu să socotească la iertăciunea aceasta. Cu acestea toate nici pedeapsa, nici mila nu fură de tămăduire, de ajuns să tămăduiască boala acelor suflete care, odată turburându-se ca // [f. 3r**:**] să-i ia

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)

viaţa şi lucrurile lui, au rămas nesimţitoare şi cu neputinţă a să muia cu *unsorile milosteniei*. Şi nu numai cu acestea pututu-s-au să să stingă acea rădicare ci, tăindu-se cele patru capete, au răsărit altele mai multe asupra şarpelui necredinţei, că căci n-au avut iertăciune, o au călcat şi mai mult s-au turburat şi, câţi au avut iertăciune, o au călcat şi, împreunându-se amândoao părţile, au ales capete noao neascultării, *curându-se* că să îndemna spre aceasta pentru *volnicia* lor şi pentru obiceiurile eparhiei.

3. Ms. miscel. *3161* BAR, *Începerea istoriei războiului de la cetatea Beciului pre care o au încungiurat turcii şi cu alte limbi*, ff. 216r–279v, copie transilvăneană din 1788, Braşov, 20 aprilie, copist Zanfir Marco:

f. 216r:

Nu s-au nevoit niciodată turcii la războaie pentru ca să dobândească slavă sau nume cu dreaptă vitejie ce ar fi făcut, *precum să îndeamnă fiecine la războaie cu dereptate*, ce au pohtit pururea să fie biruinţele lor mai mult pre lesne decît cu primejdie şi le plăcea foarte cele ce le venea cu îndemînă a întra în mâinile lor şi *cu vicleşuguri pururea să nevoia să fie creştinii supt biruinţa lor şi supuşi ca nişte robi şi să calce pre grumazii lor ca nişte vrăjmaşi, precum vedem la aceste domnii a Ţării Ungureşti de Sus şi de Jos, întru care, îndemnând vrăjbi, lesne pre urmă le-au dobândit* şi au rămas stăpân acestor doao eparhii, unia din dăruire, alţia din hrăpire pentru care nu este cineva să hulească atîta răotate a lor şi vrajba ce punea între dânsele cât orbirea celor din viclenie să mândrea de cătră mai marii lor şi au ales mai // [f. 216v:] bine să îngăduiască jugul cel greu al varvarilor, decât dulce stăpânirea a stăpânilor celor cu lege.

Această nenorocire şi mai multă urgie şi pedeapsă dumnezeiască au petrecut Ţara Ungurească mai multă decît alte domnii ce au fost, nu numai în trecutele vremi, precum scriu istoriile, ce şi acum în vremile noastre.

Deci, pentru multe şi mici pricíni şi pentru proaste *râvniri* ale eparhiei, acum înarmând pre ai săi ca să *hrăpească* fără dereptate locurile şi bunătăţile domnilor lor celor cu lege, acuma, lovind în *uşa Răsăritului* ca să pornească *surpări de războaie* să înghiţă şi să stingă împărăţii şi locuri, până la cea de apoi, fără de voie s-au silit să lase la voia turcilor cele ce au avut pricini şi *volnicia ei*, plătind de multe şi adeseori cu mult aur şi cu mai mult sînge la acea stăpânire, care la domnii ei cei cu lege n-ar fi dat alt, fără numai puţină ascultare şi mică *supunere*.

Acea rădicare dară, care la anul 1660, încă de curând era începută pentru cele deşarte pricini *au avut întru dânşii cei mai mici stăpânitori* necre// [f. 217r:] zând să lase să între în cetăţile lor *trebuincioşii* ostaşi *alamani*, s-au adaos pre urmă şi s-au mărit la dobândă şi la avutul celor mari stăpânitori şi mergea să săvârşască fărădelegea, stricarea şi *surparea prinţipilor*, şi a lui Chesar.

De n-ar fi întors Dumnezeu *săgeţile spre inima săgetătorilor* lor şi sabia la gâtul *tăietorilor*.

Nici cursele care conde Petru Zrin au meşterşugit împotriva vieţii lui Chesar, nici focul care au aţîţat în Viena conde Nadejdul şi au pus în palaturile împărătesii cele noao, la anno 1668, nici stricăciunile apelor care au nevoit neprietinii, la anno 1770 să facă în fântânile curţii n-au să facă alt săvârşit fără cât

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)

numai au turburat pre *păgânul turc* al *meşteşugitorilor* acelora şi pre nebiruita *păgânătate* a vânzătorilor.

Spăimântatu-s-au singură *păgânătatea* la acea urâtă masă care o au făcut Nadajdul la un sat al lui pentru Chesar şi pentru toată curtea lui întru care, având gând săvârşit să stingă viaţa lui Chesar cu otrăvita mâncare unii turte de pâine, vrut-au bine dumnezeiască pronie cât singură muierea acelui conde, spăimîn // [f. 217v:] tându-se şi ea de atîta *păgânătate* au poruncit *stolnicului* ca să facă altă turtă şi, rădicând de la masă turta cea otrăvită, au pus cea bună în loc, care lucrul, înţelegând Nadajdul, dat-au muierii sale cea otrăvită de *o au mâncat şi au murit* şi au omorât şi pe *stolnicul* cu mâinile sale căce au dovedit vicleşugul.

Până într-atâta nu *să ostoia* întru ascuns tocmelele cu *Poarta Austriei* ca să izbrănească până la cea de apoi că calce turcii locurile Chesariului, a Măririi Lui. Acestea meştejugiia cu adâncă tăcere Zrinul şi marchezul Franţescul Franzipan, *cuscrul* lui, cu mijlocirea *tranzilvanilor***.** Era la vicleşugul acesta şi domnul Tatembac, sfetnic la eparhia Stiriii, care avea multe bunătăţi la domnia Ţiţiliei. Iară însuş cu dumnezeesc năstav, dovedindu-se aceasta de la postelnicul lui şi dovedindu-se şi vicleşugurile celoralalţi de dragomanul Panaiot, spuind cu taină solului la Ţarigrad, s-au prins şi li s-au făcut judecată cu ale lor scrisori *ce s-au găsit în 5 rele vicleşuguri ce era pline de vrăjmăşii,* când s-au luat cetăţuia Moranului unde avea // [f. 218r:] ei obicei a să strânge să aşeze lucrurile lor. Deci băgându-i în temniţă şi cercetându-i, i-au judecat şi s-au tăiat capul lui Nadajdi, la Viena, iară Zrinului şi Franghipanului tot într-acea zi, la 30 ale lui aprilie, la anno 1671, la cetatea Neostatul, li s-au tăiat capetele şi mai pre urmă, cu 7 luni, la 1 dechemvrie, tot întru acest an, nefiind încă săvârşită *cercarea* domnului Tatembac, s-au tăiat şi capul lui, *la Palatul Sfatului, care să numeşte Greţi.*

Şi cu aceasta credea împăratul cum că cu nenorocitul săvârşit a acestora să să fie făcut învăţătură la ceelalţi, ca cerând iertăciune să să fie nevoit să scape de pedeapsă, care pedeapsă însuşi ei mărturisiia că cu cale li să cădea. Şi pentru aceea până în cea de apoi, împreunând dreptatea judecăţii cu milostenie, au propoveduit un *decret* de bucurie de iertarea tuturor celor împotrivnici, la anno 1671 iunie 6. Însă cu această socoteală cum nici cei mărturisiţi de moarte, nici cei *cercaţi***,** nici pribegii, nici cei nepocăiţi să nu să socotească la iertăciunea aceasta, cu acestea cu toate, nice pedeapsa, nice // [f. 218v:] mila nu fură tămăduire de ajuns să tămăduiască boala acestor suflete carii, odată turburându-se cu stăpînul lor ca să-i ia viaţa şi locurile lui au rămas nesimţitoare şi cu neputinţă a să muia cu *unsorile milosteniii.* Şi nu numai cu acestea pututu-s-au să să stingă acea rîdicare, ci tăindu-se cele patru capete, au răsărit altele, mai multe, asupra şarpelui necredinţii, că cîţi n-au avut iertăciune mai mult s-au turburat, şi cîţi au avut iertăciune o au călcat şi împreunându-se amândoaă părţile, au ales capete noao neascultării, *sculându-se* să îndemna spre acestea pentru *volnicia lor* şi pentru obiceiuri eparhiei.

Pentru analiza textologică am reprodus câte un fragment de la începutul textului, din cele trei manuscrise româneşti, în care este relatat complotul nobililor şi pedepsirea acestora; am utilizat ediţia princeps a scrierii lui Magnavini, din 1683, şi câteva pagini care se găsesc pe internet din textul grec editat de Marshall (p. 4, 6, 10, 16).

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)

I. Interpolări

– cu caracter explicativ pentru unele lexeme, în copia din ms. *3671*: „alamani, *adecă nemţi*; *prinţipilor, adecă a domnilor chesariului*; al *varvarilor, (adecă al păgânilor)*";

– pentru construcţii lexicale: ms. *3671*: „*lesne le-au dat* în mîna lor (sau *făr' de ostenele le-au închinat*)".

– interpolări contextuale explicative:

- ms. *3671*: „*cele de nemică (ce au avut între dânşii cei mai mici stăpânitori)*";
- ms. *3161*: „dreaptă vitejie ce ar fi făcut, *precum să îndeamnă fiecine la războaie cu dereptate*";
- ms. *3161*: „*cu vicleşuguri pururea să nevoia să fie creştinii supt biruinţa lor şi supuşi ca nişte robi şi să calce pre grumazii lor ca nişte vrăjmaşi, precum vedem la aceste domnii a Ţării Ungureşti de Sus şi de Jos, întru care, îndemnând vrăjbi, lesne pre urmă le-au dobândit*". Referirile la Ungaria se explică prin buna cunoaştere a situaţiei acestei ţări, copia fiind făcută în Transilvania.

II. Traducere prin echivalare:

– pentru 'călău' se foloseşte termenul *tăietori*, traducere determinată de context: „sabie la gâtul *tăietorilor*"; în it.: „la spada in sul collo à i *Carnefici*" (p. 3); ngr.: „τὸ σπαθὴ εἰς τὸν λαιμὸν τῶν *δημίων*" (p. 6).

– sensul 'bucătar' mai larg în textul original („ne fosse subito fatto un simile dal *cuoco*", p. 4) este tradus prin echivalentul românesc al unei funcţii din domeniul administrativ, *stolnic*.

Termenii de echivalare *tăietori* şi *stolnic* se regăsesc în cele trei copii, având originea în protograf.

– sintagma italiană *Porta d Oriente* (p. 2), în ngr. *Πόρταγ τῆς ἀγατολῆς* (p. 6) este transpusă în română prin *Uşa Răsăritului*, în ms. *3671* şi *3161*.

III. Contrasensuri:

– „Franţescul Franzipan, *cuscrul* lui"; în original, 'cumnatul': „dal Zrini e dal Francesco Frangipani suo *Cognato*" (p. 5); greşeala provine probabil din protograful românesc, regăsindu-se în cele trei copii.

– „cu neputinţă a să muia cu *unsorile* milosteniei". În textul italian: „*co' lenitivi* della clemenza" (p. 7) 'balsamul iertării'; în textul grec: „*ἀλείματα* τῆς εὐσπλα(γ)χνίας" (p. 10), *ἀλείμα* având în ngr. sensurile 'grăsime, unsoare', dar şi 'mir, balsam'; traducătorul român nu a înţeles valoarea figurată a cuvântului grec; această soluţie traductivă se întâlnea în protograf, lexemul *unsorile* apărând în cele trei copii.

– în secvenţa „De n-ar fi întors Dumnezău *sângele* spre inema săgetătorilor" un sens metaforic nu este sesizat corect; în it. „se Dio […] non havesse

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)

rovesciato i *fulmini* sui percussori" (p. 3); *fulmini* 'fulgerele' din originalul italian este tradus în ngr. „Ο Θεως [...] δὲν ἤθελε στρέψει ταῖς *σαίταις* του εἰς τὴν καρδίαν τῶν τοξότων" (p. 6). Traducerea românească este mai apropiată de versiunea greacă, dar cu precizarea că *sângele* în loc de *săgeţile* reprezintă un *lapsus calami* al unui scriptor, într-o copie intermediară, preluat în două copii, în ms. *3671* şi *3151*. În ms. miscel. *3161*: „De n-ar fi întors Dumnezeu *săgeţile spre inima săgetătorilor* lor"; deoarece în manuscrisul din Transilvania nu se întâlneşte aceeaşi greşeală, putem considera că în protograf transpunerea a fost corectă.

– următorul exemplu se referă la un toponim care trebuie explicat: „au tăiat şi capul lui, la Palatul Sfatului, care să cheamă *Greţi*"; forma *Greţi* se regăseşte în cele trei copii. În textul italian: „nel Palazzo del Consiglio di *Gratz*" (p. 9) şi în cel grecesc „τὸ παλάτι τῆς συμβουλῆς ὁποὺ ὀνομάζεται *γρατζ*" (p. 10). Este posibil ca traducătorul să fi adaptat numele oraşului austriac prin apropiere de denumirea de atunci a grecilor, cu forma în limba română influenţată de pronunţia greacă, *greţi*.

IV. Greşeli de copiere

– ms. *3671*: „să pornească *supărări de războaie*"; în it. „*tempeste* di guerra" (p. 2), ngr. „*καταστροφαῖς* πολέμων" (p. 6); „*supărare* prinţipilor"; it. „nella *strage* de' Principi" (p. 3), ngr. „τὴν *καταστροφὴν* τῶν πρηντζήπων" (p. 6). Acelaşi termen este folosit şi în copia din ms. *3151*. Copia de la Braşov, ms. *3161*, prezintă forma corectă, *surpări*, care traduce ngr. *καταστροφαῖς*.

– în ms. *3671* şi *3151*: „puţină ascultare şi mică *supărare*"; şi aici întâlnim o greşeală de copiere; în ms. *3161* este copiat corect *supunere*, care traduce ngr. *εὐπείθιαν*.

– ms. *3671*: „cu mijlocul *tropsânvanilor*"; ms. *3151*: „cu mijlocul *transilvanilor*"; ms. *3161*: „cu mijlocirea *tranzilvanilor*".

– ms. *3671*: *păgânul de gând*; ms. *3151*: *păgânul de gând*; ms. *3161*: *păgânul turc*.

– ms. *3161*: „nu să ostoia întru ascuns tocmelele cu *Poarta Austriei (?)*"; ms. *3671*: „nu să ostoia într-ascuns cu *Poarta*"; ms. *3151*: „nu să ostoise tocmelele cu *Poarta* într-ascuns".

V. Alunecări de sens

– pl. *vicleşuguri*, în ms. *3161* capătă o valoare concretă 'documente care conţin acţiuni de trădare' ca urmare a lecturii greşite a scriptorului: „s-au făcut giudecată cu ale lor scrisori ce s-au găsit în *5 rele vicleşuguri ce era pline de vrăjmăşii*"; în ms. *3671*: „li s-au făcut giudecată cu ale lor scrisori ce s-au găsit în *5 racle care era pline de scrisori*"; în ms. *3151*: „li s-au făcut judecată cu ale lor scrisori ce s-au găsit *în cinci racle care erau pline de scrisori*".

– ms. *3151*: „au ales capete noao neascultării, *curându-se* că să îndemna spre aceasta pentru volnicia lor"; în ms. *3671*: „au ales capete noao neascultării,

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)

bucurându-să că să îndemna spre aceasta pentru volnicie lor"; în ms. *3161*: „au ales capete noao neascultării, *sculându-se* să îndemna spre acestea pentru volnicia lor". Textul italian corespunzător: „elessero nuovi Capi d'ambe parti *con pretesto della libertà* di conscienza e de' privilegi del Regno" (p. 7). Ca urmare a lecturii greşite a scriptorilor, au fost folosite verbele *curându-se* şi *bucurându-se* care au alte sensuri decât cel din textul original.

Sub aspect lingvistic am putut să stabilim următoarele:

1. Traducerea românească a fost făcută anterior anului 1754 de un cărturar cu studii teologice sau apropiat de mediul ecleziastic.

2. Din originalul grec sunt introduse lexeme greceşti sau romanice, adaptate după normele de la mijlocul secolului al XVIII-lea, precum: *alamani*, *chesarieni*, *conte*, *conde*, *eparhie*, *gheneral*, *imperátorul*, *marchezul*, *palatini*, *palatul*, *ponturile*, *porţioane*, *prinţipilor*, *tirănie*, *varvari*; consemnăm unele având forme italiene pătrunse şi în traducerea greacă a lui Cacavela: *papa Bonesie*, *papa Tapendie*.

3. În ms. *3671* întâlnim fonetisme specifice mai ales graiurilor nordice, explicabile prin copierea textului de către un moldovean: *acé de apoi*, *de curund*, *de agiuns*, *giudecată*, *giudecăţii*, *giugul cel greu*, *fără dreptate*, *să vidé*, *mărturisiié*; formele *hrăpire*, *să hrăpască* consemnate mai ales în graiurile sudice, trădează posibilitatea ca scriptorul moldovean să fi efectuat copia sa după un text provenind din alt mediu lingvistic; unele forme specifice limbii vechi: *a cerca*, *cercare*, *împrotiva*, *meşteşugitori*, *ostoi*, *păgânătate*, *râvniri*, *trebuincioşi*, *volnicie* se regăsesc şi în celelalte două copii.

4. Spre deosebire de textul italian şi grecesc, cu fraze ample extinse şi pe mai multe pagini, traducătorul român construieşte fraze cursive, clare, simple, de exemplu:

> Ms. *3161* BAR, f. 218v: Şi cu aceste îndemnări care de faţă să vedea cu cale, iară întru ascuns nu era alt fără decît răotate şi vrăjmăşie, luând sfatul şi ce era în inimile domnilor, au început a ieşi des şi de faţă la câmpuri împotriva chesarienilor, cu carii feliuri de întâmplări bătându-se, uneori izbânditoare şi alteori biruiţi, cât până în cea de apoi au rămas de tot rupţi şi biruiţi de vitejia gheneralului Caprara; şi cu atâta fiind biruiţi, iară să învârtejiia înda// [f. 219r:] tă cu mai multă sumă de marea nevoinţă a răilor oameni carii pururea alerga la dânşii şi de mai multe ori era cu ajutori şi de la turci şi nu să ştiia era cu voia au fără voia Porţii Turceşti.
>
> Ms. *3161* BAR, f. 221r: Deci întru puţine cuvinte, înghiţind cu gândul lui împărăţiile şi visând toate izbândele să fie ale lui, trimis-au cu grab la toate părţile împărăţiei lui cei mari şi până la împărăţiile cele ce sânt mai departe de Anadol ca să se strângă bune şi alese oşti; carele înţelegând slăvitul conde Albert di Caprara, carele era atuncea sol al chesarului în Ţarigrad, la Poarta Otomaniei, au dat ştire împerátorului său la Viena, pentru toate meşterşugurile, ca să gătească şi ei după putere cele trebuincioase.

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)

Asemănările lingvistice şi textologice ne determină aprecierea că cele trei manuscrise reprezintă copii ale aceleiaşi versiuni. Având în vedere unele diferenţe, credem că nu există un raport de filiaţie directă între aceste manuscrise, scriptorii având în faţă surse diferite.

Cercetarea celor trei copii ale traducerii româneşti a scrierii lui Magnavini prin intermediarul grec al lui Cacavela oferă o oportunitate de dezvăluire a unor trăsături ale limbii române, iniţial din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, parcursul unui text prin medii lingvistice diferite şi evoluţia limbii într-un interval de 50 de ani.

Bibliografie

Magnavini 1683: G. B. Magnavini, *Ragguaglio historico della guerra tra l'armi cesaree e ottomane dal principio della ribellione degl'Ungaria fino l'anno corrente 1683*, Veneţia.

Marshall 1925: F. H. Marshall (ed.), *J. Cacavelas, The Siege of Vienna by the Turcs in 1683, translated from an Italian Work, published anonymous in the year of Siege*, Cambridge, 1925.

***

Barozzi, Berchet 1871-1872: N Barozzi, G Berchet, *Le relazioni degli stati europei lette al Senato degli Ambasciatori Veneziani*, serie: Turchia, II, Veneţia.

Angelini Bontempi 1672: G.A. Angelini Bontempi, *História della ribellione in Ungheria*, Dresda.

Beregani 1968: N. Beregani, *Historia delle guerre d'Europa dalla comparsa delle armi ottomane nell'Ungheria l'anno 1683*, Veneţia.

Beregani 1705: N. Beregani, *Istoria della Republica di Venezia in tempo della Sacra Lege contro Moametto IV*, Veneţia.

Bizozzero 1686: S. Bizozzero, *Notizia de' Regni d'Ungheria, Croazia e Principato di Transilvania… ecc.*, Bologna.

Braudel, Tamborra 1671: F. Braudel, A. Tamborra, *Guerra al Turco e rivolta nobiliare in Ungheria nella seconda metà del '600: Perfetta e veridica Relazione delli Processi criminali et Essecutioni delli medesimi, fattasi contro li 3 Conti, Francesco Nadasdi, Pietro di Zrin e Francesco Christofforo Frangepani*, Viena.

Brusoni 1665: G. Brusoni, *Le campagne dell'Ungheria negli anni 1663 e 1664*, Veneţia.

Brusoni 1673: G. Brusoni, *História della guerra di Candia ecc.*, Veneţia.

Buciumeanu 1985: Dan Buciumeanu, *Cartea românească veche în bibliotecile documentare ale arhivelor statului*, Catalog, Bucureşti, Direcţia Generală a Arhivelor Statului.

Buciumeanu 1996: Dan Buciumeanu, *Comori de carte veche românească şi străină în Biblioteca „I.G. Bibicescu" din Turnu Severin*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.

Buciumeanu 2018: Dan Buciumeanu, *Inedit. „Un tenente di Nation Vallacha" într-un Jurnal italian al Asediului Vienei din 1683*, în „Orizonturi culturale italo-române, Orizzonti culturali italo-romeni", anul VIII, 2018, nr. 2, februarie.

Camariano-Cioran 1965: Ariadna Camariano-Cioran, *Jérémie Cacavela et ses relations avec les Principautés Roumaines*, „RESEE", 3, nr. 1–2/1965, p. 165–189.

Cartari 1977: C. Cartari, *Un dignitario pontificio del sec. XVII*, în *Barocco fra Italia e Polonia*, Varşovia, p. 371–386.

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)

Cândea 2011: Virgil Cândea, *Mărturii româneşti peste hotare*, Serie nouă, II (Finlanda- Grecia), Bucureşti, Editura Enciclopedică.
Cernovodeanu 1971-1972: Paul Cernovodeanu, *Préoccupation en matière d'historiographie roumaine aux XVII-e et XVIII-e siècles* (III), în „RRH", X, 1971, nr. 4 şi (IV) în „RRH", 1972, nr. 1.
Chiarello 1688: G.B. Chiarello, *História delle armi imperiali contro ribelli et ottomani*, Veneţia.
Comazzi 1686-1688: G.B. Comazzi, *Istoria di Leopoldo I imperatore… ecc.*, Viena.
Contarini 1710: C. Contarini, *Istoria della guerra di Leopoldo I, Imperatore e del Principi collegati contro il Turco, dall´anno 1683 fino alla pace*, vol. I–II, Veneţia.
Corradi 1979: C. Corradi, *Una curiosa eco veneziana della guerra contro il Turco in Ungheria*, în *Venezia e Ungheria nel contesto del Barocco europeo*, a cura di V. Branca, Florenţa, Olschki, p. 192 ş.u.
Dima, Dima 2016: Eugenia Dima, Gabriela E. Dima, *Traducătorii români şi traducerile româneşti din secolul al XVIII-lea*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".
Ghelen 1683: J. von Ghelen, *Relazione compendiosa, ma veridica di quanto é passato nel famoso assedio dell'imperiali residenza di Vienna, attaccata da'i turchi li 14. di luglio e liberata li 12. di settembre 1683. Aggiuntavi la segnalata vittoria ottenuta dall'armi christiane nel liberare la medesima città dalle forze ottomane*, Viena.
Grecu 1924: Vasile Grecu, *Manuscrise inedite privitoare la istoria românească*, în „Codrul Cosminului", 1, 1924, p. 577–578.
Guẽze 1969: R Guẽze, *La liberazione dell'Ungheria dal turco (1683–1699) nelle fonti conservate in alcuni fra i principali archivi di stato italiani*, Edizioni ist. poligrafico dello stato, collana archivi di stato.
Legrand 1888: Émile Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, tom IV, Paris.
Leti 1689: G. Leti, *Ritratti historici, overo historia dell'impero romano in Germania*, Amsterdam.
Malatesta 1671: M.A.P. Malatesta, *Perfetta, e veridica relazione delli processi criminali, et essecutioni delli medesimi, fattasi contro li 3 conti Francesco Nadasdi, Pietro di Zrin, e Francesco Christofforo Frangepani*, Viena.
Michaud 1882–1883: Eugène Michaud, *Louis XIV et Innocent XI*, vol. II., Paris, G. Charpentier.
Nitri 1666: Mauritio Nitri, *Ragguaglio delle ultime guerre di Transilvania et Ungaria… ecc.*, Veneţia.
Papadopoulos Kerameus 1899: Athanasios Papadopoulos Kerameus, *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, vol. IV, Petersburg.
Pastor 1886-1933: Ludwig Freiherr von Pastor, *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters…*, trad. it. a cura di P. Cenci, vol. XIV, 16 Bände in 22, Herder, Freiburg i.Br.
Petrocchi 1955: M. Petrocchi, *La politica della S. Sede di fronte all'invasione ottomana (1444–1718)*, Napoli.
Platania 2004: G. Platania, *Pericolo turco e idea di crociata nella politica pontificia in età moderna attraverso alcuni scritti inediti o rari di autori laici e religiosi (sec. XV-XVII)*, în Mariella Mafrici (a cura di), *Rapporti Diplomatici e scambi commerciali nel mediterraneo moderno*, Soveria Mannelli, Rubbettino, p. 111–150.
Priorato 1670-1674: Gualdo Galeazzo Priorato, *História di Leopoldo Cesare … etc.*, Viena.
Russo 1939: D. Russo, *Studii istorice greco-române. Opere postume*, vol. II, Bucureşti, Editura pentru Literatură şi Artă.

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)

Sagredo 1670: G. Sagredo, *Relation de la Cour Imperiale faite au Doge de Vénise*, Paris.
Sathas 1872: C Sathas, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, vol. I, Veneţia.
Şţrempel 1978, 1983, 1987, 1992: Gabriel Şţrempel, *Catalogul Manuscriselor Româneşti,* vol. I – IV, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Tamborra 1961: Angelo Tamborra, *Gli stati italiani, l'Europa e il problema turco dopo Lepanto*, Florenţa, Olschki.
Tamborra 1979: Angelo Tamborra, *Guerra al Turco e rivolta nobiliare in Ungheria nella seconda metà del Seicento: Galeazzo Gualdo Priorato* in *Venezia e Ungheria nel contesto del Barocco europeo*, a cura di V. Branca, Florenţa, Olschki, p. 421–429.

An Unedited Romanian Translation on the 1683 Siege of Vienna

In her paper, the author undertakes a philological and traductological analysis of a translation of G.B. Magnavini's writing on the 1683 siege of Vienna by the Turks. The original Italian text was translated into Greek by Jeremiah Cacavelas upon request of Constantin Brâncoveanu for the Wallachian prince Şerban Cantacuzino. Cacavelas's version, preserved only in manuscript copies, was widely circulated in Europe at that time. It was edited in 1925 by J.B. Marshall. The Romanian version of the text can be found in three manuscripts (ms. miscel. *3671* BAR, ms. miscel. *3151* BAR, ms. miscel. *3161* BAR). According to the author of the present paper, all of them are copies of a single translation from the first half of the 18th century made by a scholar close to the ecclesiastic environment. The copies were made in Moldavia (ms. miscel. *3671*, ms. miscel. *3151*) and in Transylvania (ms. miscel. *3161*). The study of the texts reveals the fidelity of the Romanian version to the Greek source but also to the Italian original. Some differences due to the translator or to the scripter are to be pointed out: interpolations, translations through equivalence, counter-meanings, copying mistakes, slips of meaning. Regarding the relation between the three copies, the author considers that the manuscripts are copies of the same version, whose protograph was not preserved. Taking into account some differences, she believes that no direct filiation can be established between the manuscripts and that the copyists used different sources. The linguistic analysis leads her to point out phonemes specific mainly to the northern linguistic varieties in ms. *3671* and in ms. miscel. *3151*, that can be explained by the copying of the text by a Moldavian. At the same time, some word forms registered mainly in the southern linguistic varieties lead to the possibility that the Moldavian scripter's copy be of a text originating in a different environment. Some typical lexemes for the old language can also be found in the later copy from Transylvania. Greek or Romance words are introduced from the Greek original and are adapted according to mid-18th century norms. Unlike the Italian and the Greek writers, with long sentences that occupy several pages, the Romanian translator builds fluent, clear and simple sentences. The author considers that the investigation of the three copies of the Romanian translation of Magnavini's work through the Greek intermediary of Cacavelas offers an opportunity to reveal some features of the Romanian language, starting with the first half of the 18th century, to follow the circulation of a text through different linguistic environments and to examine the language evolution in a 50 year interval.

BDD-V4923 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:19 UTC)